

Засновник і видавець: Хмельницький національний університет
(до 2005 р. — Технологічний університет Поділля, м. Хмельницький)

Головний редактор	Скиба М. Є., заслужений працівник народної освіти України, д. т. н., професор, академік УТА, ректор Хмельницького національного університету
Голова редакційної колегії	Сілін Р. І., заслужений працівник народної освіти України, д. т. н., професор, академік МАІ, академік АІН України, академік УТА
Заступник головного редактора	Каплун В. Г., д. т. н., професор, академік УТА, проректор Хмельницького національного університету
Відповідальний секретар	Гуляєва В. О., завідувач відділом інтелектуальної власності, Хмельницький національний університет

Члени редколегії

Економічні науки

д. е. н. Войваренко М. П., д. е. н. Бельтюков Є. А., д. е. н. Благун І. С., к. е. н. Бондаренко М. І.,
д. е. н. Ведерніков М. Д., д. е. н. Гесць В. М., к. т. н. Григорук П. М., д. е. н. Завгородня Т. П., к. т. н. Йохна М. А.,
д. е. н. Козак В. Є., д. е. н. Кругляк Б. С., д. е. н. Кулинич О. І., к. е. н. Лук'янова В. В., к. е. н. Любохинець Л. С.,
к. е. н. Мороз В. С., д. е. н. Нижник В. М., д. е. н. Орлов О. О., к. е. н. Сокирник І. В., д. е. н. Федулова Л. І.,
к. е. н. Хмелевська А. В., к. е. н. Хрущ Н. А.

Відповідальний редактор серії "Економічні науки" **Войваренко М. П.**, д. е. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік АЕНУ, МАІ, УАЕК, проректор Хмельницького національного університету

Технічний редактор к. т. н. Романюк В. В.
Редактор-коректор Броженко В. О.

Адреса редакції: Україна, 29016,
м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11,
Хмельницький національний університет
редакція журналу "Вісник Хмельницького національного університету"
(03822) 2-51-08
e-mail: patent_1@beta.tup.km.ua
web: http://library.tup.km.ua/visnyk_tup.htm
<http://visniktup.narod.ru>
<http://vestnik.ho.com.ua>

Зареєстровано Міністерством України у справах преси та інформації.
Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 9723 від 29 березня 2005 року (перереєстрація)
Бюлетень ВАК №2 2006

1. Сайт кабінету міністрів України // <http://www.kmu.gov.ua>
2. Задерей М., Наумець І. Квартирна рулетка // *Контракти*. – 2006. – № 6. – 6 лютого. – С. 57.
3. Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-ХП "Про інвестиційну діяльність"
4. Закон України від 19.06.2003 р. N 978-IV "Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю"є.
5. Сердюк А.В. Перспективи впровадження механізму проектного кредитування в будівництві і реконструкції житла // *Матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції "Наука і освіта 2004": Том 12. Інвестиційна діяльність*. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – 75 с.

Надійшла 26.12.2007 р.

УДК 336.71

Державний вищий навчальний заклад „Українська академія банківської справи Національного банку України”, м. Суми

Б. І. СЮРКАЛО

СУЧАСНІ МЕТОДИ ПЛАНУВАННЯ РОЗМІРУ КАПІТАЛУ БАНКУ

В статті відображені основні підходи до сучасного планування в банківських установах, виявлені основні проблеми фінансового планування розміру капіталу в банках та запропоновані шляхи поліпшення процесу планування на основі застосування методики оцінки капіталу, яка ґрунтується на визначенні скоригованої на ризик віддачі на скоригований на ризик капітал.

Постановка проблеми. Сучасні ринкові умови господарювання зумовлюють необхідність застосування в діяльності банків більш ефективних підходів до створення фінансових планів. Використання даних форм фінансової звітності є недостатнім для побудови ефективних фінансових планів. Для цілей портфельного планування необхідно здійснити очистку балансу, звільнивши його від рахунків, що не відображують реальні ресурси й вкладення. Подібний нетто-баланс не містить нереальних оборотів і даних по регулюючих рахунках; з рахунків інших дебіторів і кредиторів витягають дані тільки про фактичну заборгованість у грошовій формі; балансова вартість основних засобів урівноважуються пасивними рахунками по обліку коштів по капітальних вкладеннях. Тільки такий документ, що містить дані про фактичну наявність коштів банку в грошовій формі й напрямку їхнього використання, здатний підтримати прийняття управлінських рішень відносно залучення й розміщення капіталу банку при дотриманні принципу здійснення операцій в межах реально наявних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень чи публікацій. В наукових колах України дослідженню окремих питань призначених особливостей планування в банках присвячені праці О.В. Васюренка, С.М. Козьменка, І.В. Сало, М.І. Савлука, [1 - 5]. Окремим питанням сутності та чинникам підвищення ефективності планування розміру капіталу банку присвячені роботи Тімоті В. Коха, С. Майерса [6, 7].

Формулювання цілей статті. Таким чином, основною метою статті є дослідження основних проблем, що впливають на якість формування фінансових планів при визначенні розміру капіталу банку на подальшу перспективу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи окремі види залучених і позикових коштів з погляду стабільності, можна зробити висновок про різну спрямованість, цієї характеристики для окремо взятої угоди й виду в цілому. Характеристику стабільності окремих видів залучених і позикових коштів банку наведено у табл. 1.

Таким чином, режим рахунку до запитання, що властивий розрахунковим, поточним і бюджетним рахункам клієнтів банку, припускає можливість необмеженого вилучення коштів з них, що й здійснюють організації, які ефективно управляють своїми фінансами.

Однак принцип оновленості коштів на цих рахунках, підтримуваний необхідністю здійснення безготівкових розрахунків господарюючими суб'єктами, дозволяє банку замінювати вилучені ними кошти новими надходженнями на ці рахунки. У європейських банках рівень коливання сукупності рахунків до запитання становить 5-10%. Розрахунки, проведені у ряді банків, що функціонують в Україні, дозволяють

оцінити цей показник для них на рівні від 20% до 30%. Консерватизм господарюючих суб'єктів і подібні умови обслуговування не дають можливості банкам різко наростити масу коштів на розрахункових і поточних рахунках клієнтів. А, наприклад, оголосивши більш вигідні умови залучення внесків від населення, окремо взятий банк може залучити значні їх обсяги на зазначений у договорі термін. Стабільність окремої угоди закріплюється економічними санкціями за дострокове вилучення внеску, однак варто змінитися кон'юктурі фінансового ринку, або з'явитися негативній інформації про діяльність банку, якому громадяни довірили свої кошти, або сформуються несприятливі інфляційні очікування, як відразу ж негайно відбувається масове вилучення власниками своїх строкових вкладів з банків, що можна спостерігати на прикладі банку „Україна”. Міжбанківські кредитні операції в силу нерозвиненості відповідного сектора ринку відносяться до числа найбільш ризикованих і чутливих до змін прибутковості на суміжних ринках, тобто ринках державних паперів і іноземної валюти. Внаслідок цього, маючи можливість оперативно покривати розриви ліквідності або залучати кошти для активних арбітражних операцій, банки виявляються під ризиком відсутності можливості відновити відтік міжбанківських кредитів по відповідних договірних строках, а негативна інформація може стати причиною закриття контрагентами лімітів і навіть пред'явлення вимог погасити наявну заборгованість достроково.

Таблиця 1

Характеристика стабільності окремих видів залучених і позикових коштів банку

Вид залучених і позикових коштів	Стабільність окремої угоди	Стабільність виду в цілому
Кошти на розрахункових, поточних і бюджетних рахунках клієнтів	Низька	Висока
Боргові цінні папери, що обертаються на ринку	Низька	Висока
Внутрібанківські кредити	Висока	Висока
Внески населення	Висока	Низька
Депозити юридичних осіб	Висока	Низька
Кредити Національного банку України	Висока	Низька
Міжбанківські кредити	Низька	Низька

Однією з неодмінних умов уникнення такого стану речей є побудова в українських банках адекватних систем управління ризиками, що включають у себе вимір, регулювання й контроль ризиків. Виходячи зі своєї природи – невизначеності майбутнього, – спланувати банківський ризик не можна, але в рамках портфельного планування необхідно й можливо оцінити ступінь непевності в майбутньому й, тим самим, виміряти ризик.

Вихідною інформацією в процесі планування портфеля активів і пасивів комерційного банку слугують показники, що характеризують плани й прогнози відносно майбутнього обсягу й структури клієнтської бази, при визначенні завдань і можливостей банку на планований період з урахуванням зовнішніх ринкових умов. На їх базі розраховуються контрольні цифри по обсягах самостійно мобілізованих ресурсів банку: середніх залишків на рахунках підприємств і організацій різних форм власності, коштів бюджетів, банків-кореспондентів, внесків населення й реалізованих боргових цінних паперів банку. Рівень позикових коштів планується, виходячи з обраної банком стратегії поведінки на міжбанківському ринку і його кредитного рейтингу. Банківська установа може проводити позикові операції на міжбанківському ринку й усередині банку на постійній основі для цілей фінансування активних операцій, у тому числі міжбанківських кредитів у порядку арбітражної торгівлі. Альтернативою такої поведінки є використання позикових коштів для покриття тимчасових і технічних розривів ліквідності або при короткочасних коливаннях ресурсної бази. У цих випадках планові обсяги запозичень та їх вартість будуть істотно відрізнятися.

Структура активів банку планується з використанням результатів розрахунків точки беззбитковості його діяльності, тобто з урахуванням вимог до рівня питомої ваги працюючих активів. Працюючі активи, у свою чергу, складаються із кредитів клієнтам, міжбанківських і внутрішньобанківських кредитів, а також інвестицій у торгуємі активи: цінні папери й іноземну валюту. Планована структура пасивів банку впливає на необхідний розмір високоліквідних активів. Структура клієнтської бази, у свою чергу, визначає її кредитоемність, а, отже, розмір, структуру й рівень диверсифікованості планового кредитного портфеля. Планові рішення відносно розподілу ресурсів між кредитними й торговельними операціями банку приймаються в порядку реалізації його інвестиційної стратегії, закладеної в стратегічних планах.

При плануванні пов'язаних з портфелем активів і пасивів процентних доходів і витрат необхідно оцінити можливий майбутній рівень процентних ставок і цін у різних секторах фінансового ринку: позикових капіталів, грошового, валютного й фондового. Причому, це важливо як для прийняття рішень відносно майбутньої структури портфеля банку, так і для оцінки процентного й ринкового ризиків у відношенні його наявної структури.

Сучасні методи оцінки припускають застосування економіко-математичних і статистичних інструментів прогнозу руху й майбутнього стану основних параметрів фінансового ринку, а саме – валютного курсу, процентних ставок і цін на ринкові цінні папери або їх прибутковості.

Більшість економістів схильні використовувати для прогнозування майбутнього стану ринкових параметрів експертні оцінки, які найчастіше являють собою вгадування, і статистичні методи, засновані на екстраполяції на майбутнє даних, отриманих при аналізі поведінки того або іншого показника в минулому. Автор пропонує використовувати при прогнозуванні майбутнього стану цінних параметрів ринку очікування його учасників. Такий підхід до прогнозування дає найбільшу ймовірність не тільки тому, що колективні оцінки учасників ринку відносно руху його параметрів більше об'єктивні, ніж одного експерта, але й тому, що такі оцінки мають інтерактивну властивість. Оскільки, учасники застосовують дії на ринку, ґрунтуючись саме на своїх власних очікуваннях, або на очікуваннях колег, що робить рух основного ринкового параметра – ціни – залежним від цих очікувань.

При розгляді портфельного планування не можна не зупинитися на проблемах планування розміру капіталу банку.

Автори публікацій, присвячених даній темі [1], найчастіше використовують із метою планування розміру капіталу модель декомпозиційного аналізу прибутку на капітал або, так звану, модель Дюпона.

При цьому основним фактором, що визначає розмір капіталу банку, стає необхідність забезпечення заданої норми його прибутковості при сформованих умовах функціонування банку: прибутковості активів і нормативних вимог Національного банку щодо розміру фінансового важеля, тобто граничного обсягу активів на одиницю капіталу. На нашу думку, при плануванні банківського капіталу необхідно враховувати не тільки питання його вартості й нормативної величини, а також і основну функцію капіталу – поглинання різного роду ризиків.

Подібний підхід, розповсюджений у світовій банківській практиці й описаний в іноземній економічній літературі, присвяченій вивченню капіталу комерційного банку дотепер не з'явився у вітчизняній літературі. Іноземними фахівцями капітал комерційного банку розглядається як трьохрівневий.

Перший рівень капіталу банку являє ризиковий капітал, функція якого складається в здатності протистояння банківським ризикам. Ризиковий капітал – це міра потенційних втрат при розміщенні коштів у конкретні активи з певним ризиком, розрахованим при визначеному ступені ймовірності, у ході звичайного прийняття ділового рішення. Розмір ризикового капіталу розраховується, оцінюючи самий негативний з можливих сценаріїв, з 98% ймовірністю його реалізації в результаті несприятливого руху відповідних ринкових факторів, що могло б відбуватися протягом строку зберігання кожного конкретного виду активів. Чи буде фактично втрачена ця сума, залежить від напрямку руху ринкової вартості торговельних активів, а також рішень і дій, початих керівництвом банку в процесі управління портфелем.

Вимір ризикового капіталу або ризик-капіталу має наступні особливості. По-перше, ризик-капітал повністю взаємозамінний і тому потенційно трансферабельний між різними видами активів. По-друге, ризик-капітал враховує нестабільність і кореляції основних ринкових факторів, що впливають на портфель активів. По-третє, у результаті диверсифікованості загальний ризик-капітал, розрахований по всьому портфелі активів банку, буде менше, ніж сума ризик-капіталів по кожній з його складових частин.

Існують три методи виміру ризик-капіталу. Щоденна цінність під ризиком (DVR - Daily Value at Risk) ставить під собою вимір цінності під ризиком будь-якого портфеля з 98% порогом ймовірності в межах понад один операційний день.

Денна цінність під ризиком (IDVR - Intra-Day Value at Risk) вимірює цінність під ризиком у межах одного операційного дня й не переноситься до наступного дня. Дилери звичайно ліквідують основний обсяг своїх відкритих позицій протягом одного операційного дня. Ліквідуються відповідно й ризики, що супроводжують цим позиціям.

Щомісячні сукупні збитки (MCL - Monthly Common Loses) – визначення сукупних збитків, які можуть матеріалізуватися протягом місячного періоду з урахуванням всіх ризиків.

Ризик-капітал витрачається банком щодня при покритті збитків, що виникають внаслідок несприятливого руху цін і ринкових процентних ставок, невиконання зобов'язань клієнтами й контрагентами, витрат забезпечення ліквідності.

У силу того, що несприятливий рух ринкових параметрів протягом досить тривалого періоду часу – року й більше, – як правило, не може відбуватися безупинно, і негативна динаміка компенсується періодом росту, те необхідним є введення показника, який би характеризував потребу в капіталі на покриття ризиків, матеріалізація яких може привести до утворення загальних (сальдованих) втрат у довгостроковому періоді й вплинути на стратегічні позиції комерційного банку і його фінансовий стан. В іноземній літературі цей показник одержав назву «економічний капітал», що розраховується як цінність під ризиком за межами одного операційного року. Економічний капітал виступає як потенційна втрата по будь-якому портфелі за період більш ніж один рік з ймовірністю не менш 98%.

Економічний капітал банку розглядається як загальний капітал, яким банк може дозволити собі ризикувати протягом року і який буде заздалегідь зарезервований на те, щоб поглинати всі несподівані втрати, що стали наслідком здійснених ним операцій по своєму портфелю.

Таким чином, економічний капітал діє як резервний ("буферний") капітал, сумісний з обраною стратегією ризику й культурою операцій банку на фінансовому ринку, і призначений для того, щоб поглинати всі непередбачені втрати без виходу за межі регулятивно-нормативних вимог. Економічний капітал може "гасити" значні по величині ризики, що виходять за межі ризикового капіталу. Наприклад, раптове 30-

процентне падіння ринкової вартості цінних паперів може перевищити розмір щоденного прибутку банку, який становить місячного ліміту цінності під ризиком. У цьому випадку збитки повинні бути відшкодовані за рахунок економічного капіталу.

І, нарешті, тільки третьої й останньої складової системи капіталу банку є регулятивний або нормативний капітал. Регулятивний капітал не повинен функціонувати й навіть розглядатися як поглинач ризиків. Його "вимивання" є неприпустимим. У протилежному випадку це може привести до санкцій з боку Національного банку, зниженню рейтингу й навіть до неплатоспроможності банку. Регулятивний капітал повинен виступати як третя лінія захисту у випадках значних фінансових потрясінь, які мають бути винятковими.

Такими чином, нормативний капітал являє собою мінімально припустиму величину капіталу банку, а не достатню, як це вважають окремі дослідники й практики.

Необхідно зазначити, що складність і неоднозначність викладених підходів до визначення й призначення капіталу банку підтверджується тим, що вони поки ще не знайшли практичного застосування навіть у країнах із ефективною банківською системою. Дотепер ведуться теоретичні дискусії з питань визначення економічного капіталу і його взаємодії з нормативним капіталом.

Що стосується самої системи оцінки ефективності банківської діяльності з використанням показника прибутковості капіталу, то вона також помітно застаріла.

Розглядаючи еволюцію показників оцінки банківської ефективності, схема якої представлена на рис.1, можна простежити, що слідом за оцінкою по віддачі капіталу в західній банківській практиці вже уведений показник RAROC (Risk-Adjusted Return on Capital), відповідно до якого капіталу співвідноситься віддача, скоригована на ризик. Сама ж прогресивна модель оцінки банківської ефективності, що одержала назву RARORAC (Risk-Adjusted Return on Risk-Adjusted Capital), складається у визначенні скоригованої на ризик віддачі на скоригований на ризик капітал.

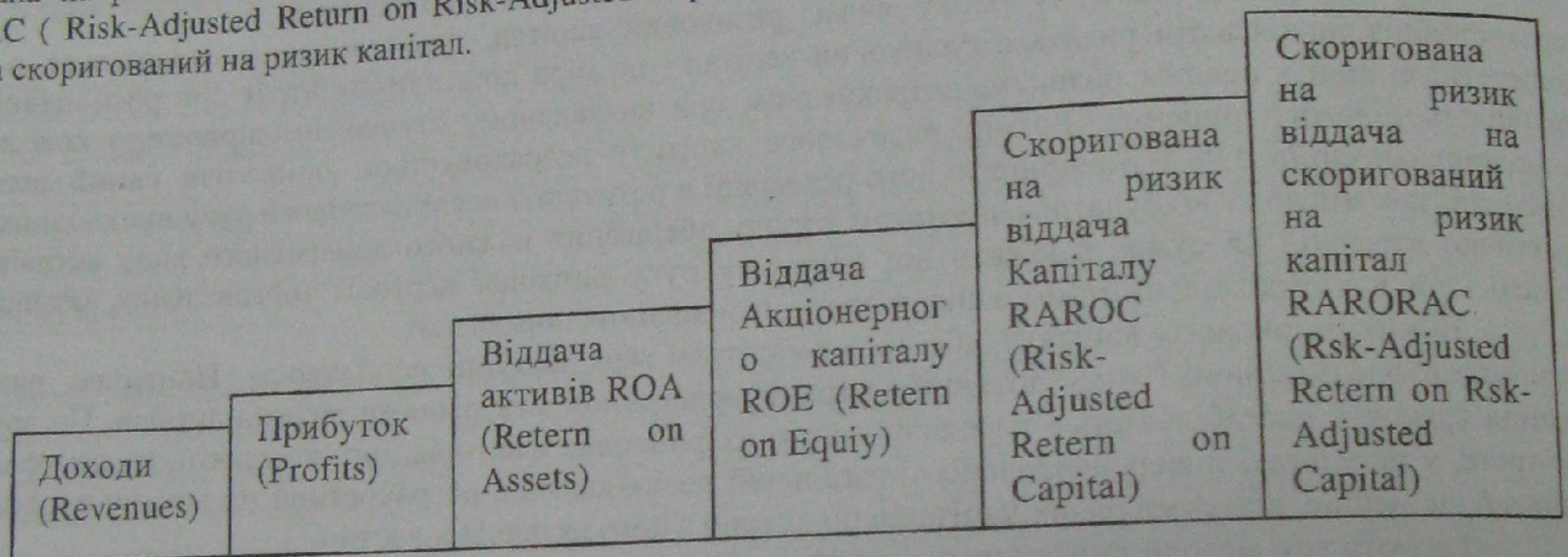

Рис. 1. Еволюція показників ефективності банківської діяльності у світовій практиці

Віддача, скоригована на ризик, включає всі доходи й видатки, що відносяться до портфельних функцій банку, а саме, прямі або процентні доходи й витрати, непрямі витрати й витрати по обслуговуванню активів або витягу непроцентних доходів від їх використання, у тому числі нараховані, а також розрахункову величину банківських резервів, що, як правило, не збігається з балансовою оцінкою. Типовий розрахунок ефективності банківської діяльності з використанням різних показників наведений в табл. 2.

Таблиця 2

Приклад розрахунку ефективності банківської діяльності з використанням різних показників, тис. грн

Найменування показника	ROC	RAROC	RARORAC
	1	2	3
Доходи	926 852	926 852	926 852
Витрати	861 323	887 646	887 646
у т.ч. по фактичному формуванню резервів на можливі втрати	124 098	124 098	124 098
різниця між розрахунковим і фактично сформованим розміром резервів на можливі втрати	—	26 323	26 323
Прибуток	65 529	39 206	39 206
Капітал	323 598	323 598	505 506
у т.ч. нормативний капітал	323 598	323 598	323 598
ризиковий капітал	—	—	32 600
економічний капітал	—	—	149 308
Віддача капіталу	20%	12%	8%

Скоригований на ризик капітал являє собою капітал, розрахований відповідно до описаного автором підходу. Подібна, більш точна оцінка банківської ефективності (коли у формулі розрахунку показника одночасно зменшується значення чисельника й збільшується значення знаменника) виключає недоліки, що призводять до тимчасової або періодичної її переоцінки, що виникають при використанні нормативного показника капіталу й фактичного прибутку, що найчастіше не відповідає реальній якості кредитного й інвестиційного портфеля банку, і сприяє неефективному й навіть збитковому функціонуванню банку в майбутньому.

Висновки. З огляду на те, що середнє значення показника рентабельності капіталу діючих українських банків, розрахованого за станом на 1 липня 2006 року за методикою "ROC", було незначним (менш 1%), то можна зробити висновок про негативний рівень ефективності діяльності українських банків, відповідно до світових стандартів (показники "RAROC" і "RARORAC").

Література

1. Васюренко О., Погореленко Н.П. Організація управління стійким розвитком банківської установи // Вісник Національного банку України (укр.).- 2006.- № 6. - С.22-24.
2. Козьменко С.М., Шпиг Ф.І., Волошко І.В. Стратегічний менеджмент банку: Навчальний посібник: Навчальне видання.- Суми: Університетська книга, 2003.
3. Козьменко С.Н., Горина С.А. Банковская система и экономика: реструктуризация на фоне глобализации: Монография.- М.: МАКС Пресс, 2001.
4. Сало І.В. Удосконалення фінансового аналізу банківських операцій // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т. 3: Збірник наукових праць: Наукове видання. - Суми: Мрія-1 ЛТД; Ініціатива, 2000.- 381 с.
5. Сало І.В., Криклій О.А. Фінансовий менеджмент банку: Навчальний посібник: Навчальне видання.- Суми: ВТД "Університетська книга", 2007.- 314 с.
6. Timothy W. Koch. University of South Carolina. Bank Management. 3rd Edition. The Dryden Press Harcourt Brace College Publishers. Fort Worth Philadelphia - Tokyo, 1995.
7. Myers S. C. The Search for Optimal Capital Structure / Financial Strategy Adding Stakeholder Value. Ed Rutterford J.: John Wiley and Sons, 1998.

Надійшла 06.01.2008 р.